

UNOHDETUN POLITIIKKA

IAN HACKING JA INTIIMIT TOTUUDET

Modernissa herkkätunteisuudessamme on piirre, joka epätodentuntuisuudessaan on häikäisevä: käsitys, että pohjimmiltaan luontemme, persoonallisuutemme, sielumme muovaa se, mikä on unohdettu.

– Ian Hacking (*Rewriting the soul*, s. 209)

Ian Hacking kutsuu ajatteluaan historialliseksi ontologiaksi. Hän sanoo sen kohdistuvan siihen, miten “mahdolliset tavat olla tämän- tai tuonlainen henkilö” muodostuvat eli tulevat olemaan (Hacking 2002a, 2-4; jäljempänä HO). Hän jatkaa:

Varsinainen historiallinen ontologia [...] suuntautuu siihen, mitä on mahdollista olla ja tehdä. [...] Historiallisessa ontologiassa ei ole kyse niinkään luonteen muotoutumisesta kuin luonteen muotoutumisen mahdollisuuksien tilasta, joka ympäröi persoonaa ja luo “henkilökohtaisen kokemuksen” potentiaaleja. [...] Niinpä ei ole yllättävää, että tämänkaltaiseen ajatteluun sisältyy eräänlaisia eksistentialismin jäänteitä. (HO, 22-23.)

Tarkastelutapa on paljosta velkaa Foucault’n genealogialle (HO, 2-5, 45-50). Sen kautta Hacking liittyy perinteeseen, jota voi Foucault’n tapaan kutsua Kantin “pie-

nistä kirjoituksista” (esim. Kant 1995) juontuvaksi toiseksi filosofiseksi kritiikiksi. Se

[...] asettaa kysymyksen: Mikä on oma ajan-kohtamme? Mikä on nyt mahdollisten kokemusten alue? Kyse ei ole tässä totuuden analytiikasta vaan siitä, mitä voitaisiin kutsua nykyhetken ontologiaksi, oman itsemme ontologiaksi. (Foucault 1995, 259-260.)

Hackingiä ei kuitenkaan yleensä pidetä kokemuksenfilosofina, vaan hän on tunnettu tieteenfilosofina ja -historioitsijana. Historiallisessa ontologiassa onkin kyse nimenomaan tieteestä, erityisesti moderneista ihmistieteistä. Ajattelun kulmakivi on kuulu fraasi *making up people*, jolla Hacking luonnehtii moderneja ihmistieteitä ja joka tiivistää hänen dynaamiseksi nominalismiksi kutsumansa epistemologisen kannan. (HO, 48-50, 106-114; ks. Lehtonen 2003, 2-3; Ylikoski 2003, 18-19.) Hacking lähtee siitä, että ihmistieteet eroavat luonnontieteistä, koska niiden kohteiden – siis ihmisten (*people*) – nimeäminen ja luokittelu vaikuttavat siihen, miten kohteet ovat ja toimivat. Hänen kantansa on, että *samalla* kun tieteessä “keksitään” ihmisyksilöiden luokittelu tai ihmistyyppin kuvaus, alkaa esiintyä ihmisiä, jotka vastaavat kyseistä luokittelua tai tyyppittelyä.

Tällöin koostuu ja muuttuu persoonana olemisen mahdollisuuksien tila eli sen kirjo, mitä yksittäinen ihminen voi tehdä, kokea ja saada aikaan. Hacking nojaa paljolti Elizabeth Anscomben (1958) ajatukseen, että ihmisen intentionaalinen toiminta on tekoja ja toimintaa, jotka ovat kuvauksen alaisia (*under description*), ja että ne tulevat mielekkäiksi – siis intentionaaliksi –, tietyksi ja tietynlaisiksi teoiksi juuri kuvauksen kautta. Kun ilmaantuu uudenlaisia kuvauksia ja kategorioita teoista ja tekijöistä, syntyy myös uudenlaisia tekoja, intentioita ja tekijöitä tai toiminta ja sen intentiot muuttuvat. Tästä seuraa, että uudenlaisten kuvausten myötä avautuu uusia mahdollisuuksia toimia. (HO, 47-50, 106-110; ks. Lehtonen 2003, 3-5: Ylikoski, 2003, 19-20.)¹

Ihmistieteiden esittämät luokittelut, nimet ja kuvaukset sekä niiden kohteet myös vaikuttavat toisiinsa. Kun jokin uusi ihmisen toiminnan tai olemisen luonnehdinta ilmaantuu, ihmisten toiminta ja oleminen suhteutuvat siihen ja saavat mahdollisesti sellaisia ilmenemismuotoja, jotka eivät vastaa kyseistä luokittelua. Nämä on taas kuvattava, nimettävä, luokiteltava tieteellisesti uudella tavalla, mikä puolestaan avaa uusia toiminnan ja kokemuksen mahdollisuuksia. Hacking kutsuu tätä “silmutkavaikutukseksi” (*looping effect*) ja pitää sitä ihmistieteiden objektien pääpiirteenä. Tämä tahtoo sanoa, että *making up people* on päättymätöntä, jatkuvasti aktuaalista. (Hacking 1995b; 2002b, 9-12; 2003, 120; ks. Ylikoski 2003, 20-23.)

Rewriting the Soul (1995a; jäljempänä RS) ja lukuisat samaa aihepiiriä käsittelevät artikkelit (esim. Hacking 1992; 1994; 1996a; 1997) ilmentävät havainnollisesti, millaista ajattelua Hackingin historiallinen ontologia on. Tutkimuksen aihe on sivupersonahäiriö (*Multiple Personality Disorder*), yksi nykypsykiatrian kiistanalaisimpia sairausluokituksia.² Se on Hackingin lähestymistavalle otollinen kohde, koska “sivupersonahäiriö” on inhimillisen toiminnan luokitus ja nimi. Siihen myös liittyy tieteellistä

tietoa organisoiva käsite ja ongelma – muisti, trauma –, jotka tekevät mahdolliseksi kuvata inhimillistä käyttäytymistä, toimintaa ja olemista monipersonoiseksi sekä kiistellä tuollaisen kuvauksen paikansapitävyydestä niin yleensä kuin tietyn ihmisyksilön kohdallakin. Kaiken kaikkiaan sivupersonahäiriö on “liiankin täydellinen” (RS, 21) esimerkki silmutkavaikutuksesta eli siitä, miten kuvauksen ja luokittelun synty ihmistä koskevassa tieteellisessä tutkimuksessa koostaa ihmisiä sekä miten tieteen ja sen kohteiden välinen takaisin-kytkentä panee luokituksen liikkeeseen.

Hacking erittelee keskenään kiisteleviä argumentteja ja järjelyjä monipersonaisuuden luonteesta sekä kuvailee yhteyksiä, joissa kiistat kärjistyvät. Hän myös tarkastelee yksityiskohtaisen kriittisesti psykiatrian tutkimuskäytäntöjä ja tieteellistä argumentointia, joihin näkökannat kyseisen ilmiön “objektiivisesta” olemassaolosta perustuvat. Korostettakoon, että hän liikkuu pääosin yhdysvaltalaisessa julkisuudessa ja ammatillisilla areenoilla.

Hacking lähestyy kohdettaan historiallisesti, siis tutkimalla kyseisen diagnoosin polveutumista psykiatrisen teoretisoinnin ja kliinis-terapeuttisen tiedon puitteissa. Hacking ei kuitenkaan kirjoita sivupersonahäiriön historiaa vaan käyttää historiaa käsittäkseen, mikä sivupersonahäiriössä on historiallisen ontologian kannalta olennaista. Tämän hän tiivistää väitteeseen, että 1800-luvun lopun psykiatriasta ja kokeellisen psykologian piiristä periytyvä muistin tiede ja sitä keskeisesti organisoiva psyykkisen trauman ongelma avasivat episteemisen kentän, jolla sivupersonaisuus nimenä, luokitteluna ja persoonana olemissä saattoi koostua.

Rewriting the Soul -teoksesta käy havainnollisesti ilmi se, että vaikka Hacking painottaa tietoa ja tieteellistä rationaalisuutta historiallisen ontologian kohteena, hänen kiinnostuksensa jäsentyy Foucault’n (1997b, 317-318; 1998, 117-119) hahmotteleman kolmen subjektivoitumissuhteen – suhde tietoon, toisiin ja itseän – mukai-

sesti. Ja vaikka Hacking sanoo ajattelunsa suuntautuvan “kaikenlaiseen konstituoitumiseen” eli siihen, miten tieteellinen toiminta koostaa kohteenaan olevat ilmiöt ja objektit, hän valikoi tarkasteltavakseen tietomuodostumia ja totuusvaateita, jotka koskevat *meitä* elävinä olentoina suhteessa toisiimme ja itseemme. (HO, 4-5, 16, 24-25.) Tähän liittyy Hackingin filosofian ja historian tutkimuksen yleinen piirre, jonka *Rewriting the Soul* tuo kirkkaana esiin: häntä kiinnostavat vaikeat totuudet, sellaiset tiedon ja totuuden instanssit, joissa totuus ikään kuin omasta voimastaan asettaa itsensä kyseenalaiseksi ja johtaa niin epistemologisiin kuin moraalis-poliittisiin ongelmiin (Osborne 1995, 117).

Sivupersoonaisuutta koskeva totuus on vaikea, koska se koskee itseä, omakohtaisia kokemuksia ja koska se on poliittisesti ja moraalisesti kiistanalainen. Nämä piirteet jättävät tuota psyykkistä häiriötä koskevan tiedon tieteelliset hankaluudet varjoonsa. Niinpä *Rewriting the Soul*-teoksessa tiedon ja tieteen käytännöllinen eli poliittis-eettinen ulottuvuus on selvemmin esillä kuin esimerkiksi yleisemmissä kirjoituksissa järkeilytyyleistä (HO, 159-199; ks. Ylikoski 2003, 23-26) tai tutkimuksessa ihmistieteiden tilastollistumisesta 1700- ja 1800-luvuilla (Hacking 1990; ks. Jauho 2003). Ilmeisintä tämä on jaksoissa, joissa Hacking käsittelee sivupersoonahäiriötä koskevien teorioiden, tutkimusten, tautiluokitusten ja erotteludiagnoosien osallistumista “muistin politiikkaan”, siis kamppailuihin, joissa intiimi elämä ja henkilökohtainen kokemus ovat muuttuneet oikeusjuttuja, kansalaisaktivismia ja ammattikunta-kiistoja herättäviksi yhteisiksi asioiksi. Tätä huomaamattomampi pohjavire on eräänlainen eettinen käänne, joka muuttaa tieteen tutkimuksen pohdiskeluksi muistamisen ja totuudessa pysymisen pulmallisuudesta epämääräisyyden (*indeterminacy*) oloissa. Sivupersoonahäiriön tarkastelu johtaa kahden toisiinsa liittyvän pulman äärelle: Kuinka elää olosuhteissa, joissa muistot eivät ole yksiselitteisiä eivätkä ehdotto-

mia? Kuinka pysyä totuudessa, kun totuus on yhtä lailla epämääräinen? (Osborne 1995, 116-117.)

MONIMINÄN SYNTY

Sivupersoonahäiriö ilmaantui yhdysvaltalaiseen julkisuuteen vuonna 1973. Tuolloin journalisti Flora Rheta Schreiber julkaisi elämäkerrallisen romaanin *Sybil*. Kirjan tarina oli “tosi”, se oli psykiatri ja psykoanalyttikko Cornelia Wilburin kuvaus naispotilaansa ongelmista, elämänkulusta ja pitkäaikaisesta hoidosta. Wilburin tapausanalyysia ei ollut julkaistu psykiatrian ammattilehdissä, joten hän suuntautui kohti suurta yleisöä. Tästä huolimatta *Sybil* ei ollut ammatillisessa mielessä yhdentekevä, sillä se luonnosteli prototyypin, joka vakiintui seuraavan vuosikymmenen aikana sivupersoonahäiriöisen psykiatriseksi kuvaukseksi. *Sybil* oli nuori, keskiluokkainen ja älykäs nainen, jonka uranäkymät olivat lupaavat. Häntä kuitenkin vaivasi se, että usein hänellä ei ollut minkäänlaista muistikuvaa joistain ajanjaksoista ja hän saattoi havaita olevansa jossain paikassa muistamatta, miten oli joutunut sinne. *Sybil*illä oli myös kuusitoista sivuminää, joukossa lapsi- ja mieshahmoja, ja jotkut näistä olivat tietoisia toisistaan ja vaikuttivat toisiinsa. Wilbur löysi nämä hahmot terapiaistunnoissa, joissa hän aktiivisesti etsi *Sybilin* psyykkiset ongelmat aiheuttanutta lapsuuden traumaa. Yli 2000 tunnin istuntojen jälkeen – niissä Wilbur käytti apunaan myös hypnoosia ja Amytal-nimisen lääkkeen avulla aiheutettua narkoosia – *Sybilin* sivupersoonien alkulähteeksi paljastui äidin harjoittama julma ja seksuaalisesti kieroutunut pahoinpitely, jota tahdoton isä ei ollut millään tavoin yrittänyt estää. Pääpersoonana *Sybil* ei muistanut näistä tapahtumista mitään, mutta sivupersoonien muistot olivat elävät. Wilburin mukaan *Sybil* oli kehittänyt omasta tietoisuudestaan täysin eriytyneiden hahmojen gallerian selviytyäkseen traumaattisesta lapsuudenmuistosta. (RS, 40-45.)

Wilbur ei toki keksinyt uutta psykiatrista

diagnoosia. Sivupersonaisuuden kaltaiset käsitteet, kuten “kahdentunut persoonallisuus”, “jakautunut tietoisuus” ja “dissosiaatio” sekä vastaavat tapaukset olivat näkyvästi esillä 1880- ja 1890-lukujen psykiatris-neurologisissa keskusteluissa erityisesti Ranskassa, ja niiden asema oli huomattava psykodynaamisten teorioiden synnyssä. 1900-luvulle tultaessa monipersonaisuus katosi lähes tyystin länsimaisesta psykiatriasta noin seitsemäksi vuosikymmeneksi, kun hysteria diagnoosiluokkana alkoi kadota ja Emil Kraepelinin erottelu maanis-depressiivisen ja skitsofreenisen sairauden välillä tuli vallitsevaksi vakavien mielisairauksien luokittelussa. (RS, 129-136; Ellenberger 1970, 126-141; Young 1995, 30-35; Leys 2000, 41-79.) *Sybil* vaikutti osaltaan käänteeseen, joka paitsi palautti dissosiaatiohäiriöt ja monipersonaisuuden yhdysvaltalaisen psykiatrian ja psykoterapian näyttämölle uudessa kuosissa myös synnytti sivupersonahäiriön ympärille poliittisuontaisen liikkeen.

Liike oli aluksi ammatillinen, sivupersonaisuuteen ja psyykkisiin dissosiaatiohäiriöihin vakaasti uskovien psykiatrien ja terapeuttien pieni piiri. Se onnistui ajamaan asiaansa niin hyvin, että vuonna 1980 julkaistu Amerikan psykiatriyhdistyksen *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* -käsikirjan kolmas laitos (DSM-III) sisälsi sivupersonahäiriön tautiluokituksen ja diagnoosikriteerit. Vaikka ammatillinen debatti sivupersonahäiriöstä kävi kiivaana, häiriöön erikoistunut psykiatrien, terapeuttien, psykologien ja sosiaalityöntekijöiden alakulttuuri vakiintui 1980-luvulla ja perusti oman järjestönsä ja aikakauslehtensä. 1980-luvulle tultaessa sivupersonahäiriö sai yhä enemmän huomiota yhdysvaltalaisessa laajassa julkisuudessa saaden tyypillisen nykyaikaisen ilmiön muodon: se oli lääketieteellisen debatin aihe, jonka tieteelliset määrittelyt tekivät vakavasti otettavaksi mutta jolle julkinen keskustelu ja tiedotusvälineet antoivat äärimmäisen yksinkertaistetun hahmon. Samanlaisia olivat aiemmin olleet muun muas-

sa neurastenia, hysteria ja sotaneuroosi.

Hackingin mukaan sivupersonahäiriöstä olisi tuskin tullut näin kuumaa kiistanaihetta sen paremmin tieteellisesti kuin poliittis-moraalisestikaan, ellei diagnoosin uusi tuleminen olisi osunut yksin lapsen seksuaalisen hyväksikäytön (*child abuse*) ilmaantumisen kanssa 1970-luvun puolivälissä. Viimeksi mainittu on esimerkki ihmiselämän ilmiön koostumisesta ja tulemisesta tosiasiaksi. 1950-luvun lopulta alkaen lastenlääkärien, psykoterapeuttien ja sosiaalityöntekijöiden huolet ja havainnot lasten pulmista ja perheongelmista sekä tutkimukset niiden eri ulottuvuuksista lisääntyivät ja alkoivat kohdata toisiaan. Uusi tapa jäsentää asioita syntyi vähitellen, kun inestien, fyysisen pahoinpitelyn ja lapsen häiriintyneisyyden alettiin katsoa kuuluvan samaan ilmiöön. Tämä sai nimen *child abuse*, ja voitiin määritellä, että se tarkoitti yleisesti “lasten optimaalisen kehityksen mahdollistavien elinolojen ja heidän todellisten olojensa välistä kuilua ja puutetta” (Gil 1975). Hyväksikäyttö alettiin käsittää yhä painokkaammin seksuaalisväritteisesti, ja 1980-luvulle tultaessa “lapsen (seksuaalisesta) hyväksikäytöstä” oli tullut paradigma havaita ja käsittää lapsen turvattomuus ja huono kohtelu sekä perhe-elämän “kieroutumat”. Samalla sitä tuotiin esiin huomattavana yhteiskunnallisena ongelmana, joka kiihdytti moraalisia tunteita. (Hacking 1997.) Ilmiö liittyi erottamattomasti sivupersonahäiriöön, sillä kyseistä diagnoosia käyttävien lääkäreiden, psykologien ja sosiaalityöntekijöiden keskuudessa vakiintui itseäänselvyydeksi, että tuon psyykkisen häiriön syy oli seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi joutuminen varhaislapsuudessa.

Sivupersonahäiriön ja lapsen seksuaalisen hyväksikäytön yhdisti toisiinsa “paljastunut muisto” (*recovered memory*). Tämä ilmiö sai paljon julkisuutta 1980-luvulla erityisesti Yhdysvalloissa. Kyse oli siitä, että erilaisissa terapioissa ja itsehoitoryhmissä monet ihmiset havahtuivat kipeisiin, useimmiten lapsuuttaan koskeviin muis-

toihin, joista heillä ei aiemmin ollut ollut aavistustakaan. Paljastuneet muistot myös saivat aikaan poliittis-moraalista liikehdintää. Hacking nostaa esille kaksi ideologista suuntausta, joiden puitteissa psyykkinen dissosiaatiohäiriö kytkettiin paljastuneisiin muistoihin. Radikaalifeministeille tärkeää oli se, että valtaosa sivupersoonahäiriöisiksi todetuista oli naisia. He katsoivat tuon häiriön aiheutuneen lapsuudessa koetusta – lähes poikkeuksetta isän tai sukulaismiehen harjoittamasta – pahoinpitelystä tai seksuaalisesta hyväksikäytöstä, jonka muiston nainen oli padonnut ja joka saattoi paljastua terapeuttisen “muistelutyön” vaikutuksesta. Niinpä sivupersoonahäiriö ja sen traumaattinen syy todistivat länsimaisen kulttuurin naisiin kohdistamasta sorrosta ja väkivallasta. Kristityt fundamentalistit puolestaan käänsivät sivupersoonahäiriön itse pääpirua vastaan. Heidän piirissään argumentoitiin, että monet sivupersoonahäiriöiset olivat lapsena joutuneet väkivallan ja seksuaalisten hyökkäysten kohteeksi satanistisissa rituaaleissa, ja väitteidensä tueksi he esittivät urhien paljastuneita muistoja. Eräät psykiatrit ryhtyivät tukemaan näitä käsityksiä ja kehittivät rituaalisen hyväksikäytön (*ritual abuse*) termin. Kuitenkin feministien käsitykset saivat osakseen huomattavasti laajempaa amatillista vastakaikua.

Reaktio seurasi 1990-luvun alussa. Tuolloin järjestyi “perheiden ja asiantuntijoiden” yhteinen liike, joka toi julkisuuteen “valheellisen muiston oireyhtymän” (*False Memory Syndrome*). Taustalla oli käsitys, että terapiassa “paljastuneet” muistot eivät useimmiten kummuneet lapsuudenkokemuksista vaan johtuivat suggestiosta, jota terapeutti ja terapeuttiset tekniikat, eritoten hypnoosi, aiheuttivat. Toisin sanoen tapahtuma tai piina, jonka uhriksi lapsi oli joutunut, keksittiin ja “lapsuudentrauma” syntyi terapiasuhteessa, se oli eräänlainen *folie à deux*. Liike sai tuekseen sivupersoonahäiriötä ja paljastuneita muistoja arvostelleet psykiatrit ja psykologit. Nostetta lisäsivät vielä julkisuutta saaneet, terapeut-

teja vastaan nostetut oikeusjutut, joihin liike kuitenkin piti etäisyyttä. Se korosti, että valheellisissa muistoissa on kyse psyykkisestä ongelmasta, oireyhtymästä, jonka terapia on aiheuttanut ja joka vaatii niin terapeuttavaa kuin tämän perheen hoitoa. *False memory* -iskusanan alle järjestäytyneet liike uhkasi *recovered memory* -värejä kantavien terapia-ammattilaisten ja aktivistien hankkeita, ja niinpä 1990-luvun alkupuolella ryhmittymät kävivät eri areenoilla kärjekästä ja sovittamatonta sanasotaa. Tällöin sivupersoonahäiriöstä tuli poliittinen ja moraalinen kiistakapula.

MUISTIN POLITIIKKA

Sivupersoonahäiriön, lasten seksuaalisen hyväksikäytön sekä paljastuneiden muistojen kolmiyhteyden synnyttämä politiikka – siis lainsäädännön ja oikeuskäytännön uudistamisvaatimukset, kamppailut hallinnon ja psykoprofessoiden areenoilla sekä julkista huomiota saaneet oikeudenkäynnit – on intiimin politiikkaa. Se koskee yksityiselämää ja saa pontimensa henkilökohtaisista kokemuksista. Eritoten Yhdysvalloissa tällä politiikalla on ollut kaksi pääareenaa: psykoterapeuttiset istunnot ja oikeussalit. Niillä yksityiselämä – itse asiassa perheasiat – ja henkilökohtaiset kokemukset ovat avautuneet yhteisesti arvioitaviksi, hoidettaviksi ja tuomittaviksi.

Näitä asioita koskeva kiistely kuitenkin edellyttää yhteistä pelikenttää. Hackingin mukaan tämä muodostuu *recovered memory* vs. *false memory* -kiistan osapuolien jakamista käsityksistä. Ensiksikin osapuolet ovat yhtä mieltä siitä, että traumaattinen lapsuudenkokemus, yleisimmin seksuaalinen hyväksikäyttö, joka tukahtuu ja unohtuu yksilön muistissa, aiheuttaa hänen käyttäytymisensä ja tunne-elämässään hallitsematonta poikkeavuutta. Toiseksi molemmille on itsestään selvää, että noita tiedostamattomia muistoja voidaan tutkia tieteellisesti. Näille oletuksille perustuu muistin politiikka, jossa pohjimmiltaan kiistellään tiedosta ja totuudesta. (Hacking 1996a, 67-69.)

Kiistan kohteella on kaksi erityispiirretä. Ensinnäkin kyseinen totuus on henkilökohtainen, se koskee omaa itseä ja elämäntapaansa. Toiseksi se, mitä muistin politiikan pääareenoilla tapahtuu, on totuuden *paljastuminen*, ja juuri tästä varsinaisesti kiistellään. Itseä koskevan totuuden paljastumisen näyttämöinä psykoterapeuttiset istunnot ja oikeudenkäynnit poikkeavat toisistaan, koska niillä pätevät eri kriteerit sille, miten totuus on totta, ja myös "paljastusten" vaikutukset ihmisten elämään ovat erilaisia. Eriparisuus ja toisiinsa törmäävät totuudet kutsuvat psykiatrian ja psykoterapian asiantuntijat välittämään näiden kahden totuuden paljastumisen areenan välillä, mikä johtaa kiistoihin tiedosta ja asiantuntijuudesta. Tämä on Hackingille asian ydin, koska hän käsittää asettelman sellaiseksi, että yksityiselämä ja omien kokemusten politisoituminen tapahtuu etupäässä muistin politiikan muodossa, ja muistin politiikka on olemukseltaan *tiedon* politiikka (Hacking 1996a, 68-70).

Hacking sijoittaa muistin politiikan laajempaan yhteyteen suhteuttamalla sen biopolitiikkaan. Foucault kuvaili tunnetusti modernia biovaltaa "välittävien suhteiden verkostoksi", joka yhdistää *ihmisruumiisiin* kohdistuvan anatomis-poliittisen kurinpidon ja ihmisjoukkojen säätely- ja kontrollitoimista koostuvan *väestön* biopolitiikan toisiinsa (Foucault 1998, 99-100.) Hacking ehdottaa lisättäväksi kolmannen ulottuvuuden, muistin politiikan, joka tarkoittaa *sieluun* kohdistuvia tietämis- ja valtapyrkimyksiä. Muistin politiikassa on siis kyse vallasta elämään. (Hacking 1996a, 71-72.) On kuitenkin muistettava, että valta on Hackingille Foucault'n tapaan teonsana *pouvoir* (osata, voida, kyetä). Se ei tarkoita järjestelmää tai auktoriteettia, jonka alaisina elämme, vaan anonyymejä järjestelyjä, joissa itse elämme ja joissa subjektiutemme muotoutuu, kun harjoitamme valtaa ja olemme vallan kohteita. (HO, 2-3; ks. Helén 1997, 15-16.) Hacking korostaa ilmaisua "kokonainen välittävien suhteiden verkosto" ja tarkoittaa sillä *Rewriting the*

Soul -teoksen yhteydessä seuraavaa: kun tarkastellaan sivupersoonahäiriön, lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja paljastuneiden muistojen yhdistelmää, tutkitaan tiettyä persoonana olemisen mahdollisuuksien – sekä potentiaalien että aktualisoitumisen – jakaumaa. Tämä on koostunut historiallisesti erityisten tieteellisten ja poliittisten projektien, siis pyrkimysten ja kiistojen, kautta, ja näiden kokonaisuus voidaan käsittää "verkostoksi". Varsinaisesti hän on kiinnostunut verkostosta, joka yhdistää mainitut kolme kohtiota eli ruumiin kurinalaistamisen, väestön elintointojen säätelyn ja muistin politisoinnin toisiinsa (Hacking 1996a, 71-76). Tällä tavoin käsitettynä historiallisen ontologian kohde vaikuttaa varsin samanlaiselta kuin Foucault'n dispositiivi eli "heterogeenisten elementtien yhteenliittymisen järjestelmä" (Foucault 1980, 194-195; ks. Foucault 1998, 69-70; Helén 1998, 500-501).

Hackingin tyyliin kuuluu argumentoida selkeästi, ja hän esittää historialliset asetelmat ja suhteet selväpiirteinä. Tämän vuoksi Hackingin antama kuva Foucault'n biopolitiikan ideasta ja omasta täydennyksestään vaikuttaa perin yksioikoiselta: ikään kuin muistin politiikan ulottuvuus lisäisi sielun Foucault'n biopolitiikan ruumiiseen. Jokaiselle Foucault'n ajattelua tuntevalle tällainen kehittäminen vaikuttaa alkeelliselta, liittyväthän biopolitiikan genealogian ydinkysymykset subjektivoitumiseen ja tätä kautta psyyken, tietoisuuden itsestä, halun konstituoitumiseen (esim. Helén 1998; Davidson 2001, 30-65).

Hackingin muistin politiikan ulottuvuus viittaa samaan suuntaan kuin Foucault'n (1993) puhe "oman itsemme politiikasta". Tällä Foucault tarkoitti minuuden muokkaamisen, erityisesti itseymmärrystekniikoiden, yhä voimaperäisempää valjastamista yhteiskunnallisten auktoriteettien ja ylivaltapyrkimysten palvelukseen. Myös Nikolas Rose käsittelee samaa aihetta ja lähestyy sitä Hackingin tavoin analysoiden konkreettisesti "sielun hallintaa" ja "psykologisen regiimiä" (Rose 1985; 1990; 1996).

Rosen (1996) mukaan *psykologinen* viittaa sekä erityisiin hallinnan käytäntöihin, tekniikoihin ja tieteelliseen tietoon että todellisuuden ulottuvuuteen. Kyse on siitä, että

Jokaisen nykyajan subjektiuden version mahdollisuusehto on henkilön syntyminen psykologisena itsenä, so. se että avautuu objektiviteetin tila, joka sijoittuu sisäisen ”moraalin” järjestykseen, fysiologian ja käytöksen [conduct] väliin. Tämä on sisäisyyden alue sille ominaisine lainalaisuuksineen ja prosesseineen, jotka voivat muodostaa positiivisen tiedon ja rationaalisten tekniikoiden kohteen. [...] [Lisäksi] erilaiset psykon fragmentit ja osaset ovat kiinnittyneet yksilöiden ”eettiseen” reper-toaariin: kieleen jolla yksilöt puhuvat itsestään ja käytöksestään, arvioivat omaa olemistaan, antavat elämälleen merkityksiä sekä toimivat itsensä suhteen. (Rose 1996, 65.)

Foucault’n, Hackingin ja Rosen edustaman konkreettisen filosofian puitteissa on kaksi tapaa lähestyä tätä aluetta. Näitä voi havainnollistaa Hackingin tutkimuksen teeman eli persoonallisuuden dissosiaation problematisoinnin avulla. Foucault ja Rose kiinnittäisivät huomiota poliittis-moraaliin käytäntöihin, joiden varassa monipersonaisuutta koskeva problematisointi ja kiistely lepäävät. Tarkemmin sanottuna he tarkastelisivat sellaisia yksilöiviä poliittisia teknologioita (ks. Foucault 2000), jotka kohdistuvat ihmisten itesuhteeseen. Puhuessaan oman itsen politiikasta Foucault (1993) korostaa näiden teknologioiden kuuluvan länsimaiseen itsen hermeneutiikan pitkään perinteeseen, ja täten ”dissosiativisten persoonallisuushäiriöiden” historiallis-kriittinen tutkiminen johtaisi tarkastelemaan meidän ajallemme leimallista *itsen* figuraatiota sekä sille puitteet tarjoavan itsen muokkaus-, arviointi- ja ymmärtämisteekniikoiden mosaiikkia. Tämä olisi modernin psykoterapeuttisen *eetoksen* nyky-muunnelman kritiikkiä.

Hackingin tie on toinen. Häntä kiinnostaa se, miten sivupersonahäiriö, lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö sen syynä sekä

paljastuneet traumaattiset muistot ovat totta tai paremminkin tulleet todeksi. Hänen kriittisen tarkastelunsa kohde on ”dissosiativisen persoonallisuushäiriön” problematisointiin sisältyvä *totuus*, mutta tämä ei ole ”totuus itsestä”, josta Foucault puhuu itsen hermeneutiikan yhteydessä (Foucault 1997a, 242-249). Hackingiä askarruttaa se, miten mainitusta kolmiyhteydestä – tai paremminkin sen implikoimasta asiasta – on tullut kohde, josta voidaan esittää tieteellisiä, empiiriseen todistusaineistoon nojaavia totuus- ja epätotuusväittämiä. Varsinaisesti tuo kohde on muisti, muisto (*memory*). Hacking kysyy, miten muisti ja muistot ovat historiallisesti saavuttaneet tieteellisen objektin ja objektiivisuuden aseman. Hän tarkastelee myös sitä, mikä on muistin tai paremminkin muiston totuuden luonne näissä puitteissa.

Hackingille muistin politiikka on tiedon politiikkaa. Näkemys sisältää kannanoton, että henkilökohtaisen kokemuksen ja yksityiselämän politisoituminen edellyttää näitä asioita koskevaa tieteellistä totuus- peliä. Niinpä muistin politiikan jäsentämiseksi hän ei lainaa dispositiivisia Foucault’n valta-analytiikasta eikä minäteknikoita tämän etiikasta vaan tukeutuu tiedonarkologiaan. Sieltä hän löytää erottelun ”syvä-tiedon” (*savoir*) ja ”pintatiedon” (*connaissance*) välillä. Hänen mukaansa yhtä hyvin erilaiset teoriat ja empiiriset tutkimukset sivupersonaisuudesta kuin aihetta koskevat poliittiset ohjelmat ja kiistat ovat mahdollisia vain, koska ne perustuvat oletukseen, että on olemassa muistia koskevia tosiasioita, joita voidaan tieteellisesti tutkia. (Hacking 1996a, 68-70.) Rosen termiä käyttäkseni tämä totuus on perustava psykologisen regiimin *savoir*, ja sellaiseksi se on muovautunut muistin tieteen vakiin- tuessa 1800-luvun lopulta alkaen.

UNOHDETUN TOTUUS

Hacking korostaa, että muistin tieteissä – ja niin muodoin myös muistin politiikassa – on kyse *sielusta*. Hän ei puhu universaalista

ideasta vaan viittaa “sielulla” pitkään länsimaiseen perinteeseen käsittää moraalispirtuaaliset asiat sekä ajatukseen henkilökohtaisesta sisäisyydestä, joka juontuu varhaiskristillisestä munkkiaskeesista (Hacking 1996a, 72; ks. Taylor 1989, 127-210; Foucault 1997a, 242-248). Oleellisena hän pitää sitä, että kun tietyt empiiriset tieteenalat ottivat muistin kohteekseen 1800-luvun lopulla, käsityksemme sielusta muuttui perustavasti. Tuolloin tuli tieteellisesti hyväksytyksi oletus, että muisti ja sen piirteet ovat tosiasioita, joita voi empiirisesti tutkia. Muistista oli nyt mahdollista esittää väittämiä, joiden voitiin empiirisen todistelun avulla esittää olevan totta tai valhetta. Hackingin teesi on, että tässä yhteydessä muisti on sielun korvike: kun muistin tieteet tarjosivat uudenlaista tosiasiatietoa muistista, ne epäsuorasti tekivät sielusta positiivisen tieteen kohteen. Tämä sielutiede oli myös käytännöllistä, sillä tosiasiatieto muistista antoi mahdollisuuden parantaa, auttaa ja valvoa inhimillisen elämän sisäistä ulottuvuutta, joka siihen asti oli vastustanut tieteen lähentelyjä. Tässä mielessä muisti on väylä sieluun.

Mitä muisti tarkoittaa tässä yhteydessä? Arkiymmärryksessämme muisti voi merkitä kolmea asiaa. Ensinnäkin se on inhimillinen *kyky* palauttaa mieleen menneitä asioita, toiseksi mennyttä koskevan mielen *sisältö* eli muisto ja kolmanneksi *paikka*, johon menneen jäljet on koottu. (Young 1995, 4). Tällä tavoin käsitetty muisti on ollut länsimaissa järkipäisen ja johdonmukaisen pohdinnan aiheena pitkään. Erityisesti antiikin ja renessanssin aikaan muistamistaidoksi tai muistitekniikoiksi (*De arte memorativa*, *memorica technica*) kutsutun opin opetus ja tutkiminen kukoistivat retoriikan ja politiikan osana. Vasta valistuksen jälkeen kyseinen oppi alkoi surkastua spesialiteetiksi ja on nykyään lähes unohtunut. Sen klassinen muoto ilmentää hyvin mainittuja muistin ulottuvuuksia: muistitekniikat tarkoittivat puhe-taitoon sisältyvää erityistä taitoa sijoittaa puheen eri osat fyysisen puhetilän eri

paikkoihin ja palauttaa mieleen puheen sisältö noiden arkkitehtonisten vihjeiden avulla. (Yates 1966.) Hacking selvittää ajatustaan muistin tieteistä rinnastamalla ne muistamistaitoon. Jälkimmäinen on nimenomaan tekniikka, koska sen puitteissa kysytään, *kuinka* muistaa (ja muistaa paremmin). Tämä oli muistia koskevan oppineen järkeilyn ydin pitkälle uudelle ajalle asti, ja uusi paradigma ilmaantui vasta “vuosien 1874 ja 1886 välillä” (RS, 197). Tuolloin *tekhne* vaihtui *scientiaksi*, kun muisti alettiin käsittää tosiasioina, joita tieteellisesti tutkimalla voidaan tietää (ja tietää enemmän), *mitä* muisti on ja mitä muistissa tapahtuu.

Hacking ei hahmota tutkimaansa tietomuodostumaa vakiintuneiden oppialojen mukaan eikä tarkoita sielutieteellä psykologiaa. Aluksi hän esittää viisi muistin tutkimisen oppialaa, jotka havainnollistavat muistin tieteen epäyhtenäisyyttä: 1800-luvun lopulla alkoivat sekä neurologinen tutkimus erityyppisten muistien paikantamiseksi, muistamiskykyä koskevat kokeellisen psykologian tutkimukset että muistia psyykkisten prosessien ja voimien kannalta käsitelleet psykodynaamiset tutkimukset. 1900-luvulla joukkoon liittyivät muistia solu- ja molekyylibiologisesti lähestyvä tutkimus sekä muistin tietokonemallintaminen eli kognitiotiede. Tässä mosaiikissa on kuitenkin kyse pintatieteistä (*connaisances*). Syvä tieteen (*savoir*), joka tekee mahdolliseksi ajatella muistin olevan tieteellisesti tutkittavissa oleva tosiasia ja väylä ihmissieluun, Hacking jäsentää edellä esitetyn Foucault’n biopolitiikan muunnelmansa avulla. *Savoirina* muistin tiede on “kokonaisuudeksi välittävien suhteiden verkosto”, joka yhdistää ihmisruumiiseen, väestön elämään ja sieluun kohdistuvat empiirisen tieteen pyrkimykset toisiinsa. Kun Hacking siis puhuu biopolitiikasta, hän ei keskustele ensisijaisesti vallasta vaan tiedosta, jonka hän katsoo mahdollistavan valtasuhteet ja politiikan.

Hackingin ajatus on se, että empiirisen sielutieteen muodostuma syntyi 1800-luvun

loppupuolella, kun psykotieteet piirittivät sielun kolmelta suunnalta, siis ottivat muistin kohteekseen kolmella tavalla. Hacking käyttää Foucault'n biopolitiikan kahta nappaa, ruumista ja väestöä, havainnollistaakseen kokeellisen psykologian osuutta tämän episteemisen perustan muotoutumisessa. Muistin tieteenä kokeellinen psykologia muotoutui kahteen suuntaan. Ensimmäkin Wundtin ja Fechnerin psykologisissa laboratorioissa muisti määrittyi fysiologiseksi, ruumiilliseksi tosiasiaksi. Jo 1860-luvulla neurologi Paul Broca oli aivotoimintojen paikannustutkimuksissaan tarkastellut muistia anatomis-fysiologisena tosiasiana. Hacking kuitenkin korostaa sitä, että kokeellinen psykologia omaksui fysiologisen *mallin* käsittää ja tutkia psyykkisiä toimintoja, muun muassa muistamista. Psykologia juurrutti tieteellisyytensä kokeelliseen järkeilytyyliin, joka oli syntynyt 1800-luvun luonnontieteissä ja biologiassa, ja tämän järkeilytyylin puitteissa muisti ja muut psyykkiset tosiasiat tulivat käsitetyiksi ruumiintoiminnoiksi tai niiden kaltaisiksi. Toiseksi kokeellinen psykologia tieteellisesti itsensä tilastollisen tutkimuksen ja järkeilyn avulla, mikä tapahtui erityisesti tutkimuksellisen ja soveltavan psykologisen testauksen saralla. (Ks. Danziger 1990, 24-30, 55-58, 149-154, 160-161.) Tilastollisen psykologian uranuurtaja oli Hermann Ebbinghausin vuonna 1879 alkanut tutkimus, jossa tilastoitiin koehenkilöiden kykyä muistaa merkityksettömiä kirjainjonoja. Tästä eteenpäin oli mahdollista ajatella muistia irrallaan yksittäisistä tapahtumista "tavallisen ihmisen" kykyä, joka voitiin määritellä tilastollisesti. Näin muistista tuli väestöilmiön kaltainen tosiasia.

Kokeellisen psykologian kaksi suuntaa olivat keskeisiä muistin tieteen episteemisen perustan kannalta, koska ne johtivat muistin käsittämiseen biologisena ja tilastollisena tosiasiana. Hackingin mukaan psykologian kohteeksi ei näitä reittejä pitkin kuitenkaan tullut muisti – siis muisti sielun eli sisäisyyden korvikkeena – vaan ihmisruumis ja väestöilmiö. Varsinaisen muistia

koskevan syvä tiedon – ja siis muistin politiikan perustan – syntysijan jäljittämiseksi Hacking kääntyy poikkeavuuden ja sairaalloisuuden alueelle eli 1800-luvun psykiatrian ja psykopatologian piirissä kehittyneisiin psykodynamiikan oppeihin. Sigmund Freud tulee mieleemme ensimmäisenä psykodynamiikasta, ja toki Hacking Freudista puhuu. On kuitenkin tärkeää huomata, että jo 1700-luvun lopulla alkanut keskustelu koski poikkeavia tajunnan-tiloja, erityisesti somnambulismia eli hypnotismia, suggestiota yleensä, "animaalista magnetismia" sekä näihin liittyneitä kahdentuneita, paralleeleja tai tahdottomia tietoisuudentiloja, ja loi käsityksiä, joissa iti 1800-luvun psykiatrinen tiedostamattoman käsite (ks. Ellenberger 1970, 110-182). 1800-luvun lopun oppeja muistin psykodynamiikasta – siis varsinaista muistin tiedettä – edustaa Hackingillä psykologi ja filosofi Théodule Ribot, Collège de France'n ensimmäinen psykologian professori ja Pierre Janet'n edeltäjä. Hän sai vaikutteita Herbert Spencerin ja John Hughlings Jacksonin evolutionismista, brittiläisistä assosiaatiopsykologisista teorioista sekä saksalaisesta kokeellisesta neurofysiologiasta ja kirjoitti aikanaan vaikutusvaltaiset teokset muistin, tahdon ja persoonallisuuden sairauksista. Näistä ensimmäisenä ilmestyi *Les maladies de la mémoire* (1881); siinä Ribot esitti teoriansa orgaanisesta muistista.

Ribot määrittä muistin aistimusten ja mielteiden "dynaamisten assosiaatioiden" kasautumiseksi, joka oli ensi sijassa biologinen prosessi eli aivotoimintaa. Tuo prosessi oli *tiedostamaton*, eli Ribot ajatteli muistin "alitajuisiksi" kokemusten varastoitumiseksi. Muisti tässä merkityksessä oli keskeinen Ribot'n *minän* (*moi*) eli psykologisen persoonallisuuden käsitteelle: hän käsitti minän koostuvan lukuisista tietoisuuden tiloista, ja se oli muuttuva. Minä voitiin ymmärtää sekä vallitsevien tietoisuuden tilojen summaksi että jatkuvuudeksi menneen kanssa. Tuo jatkuvuus muodostui tietysti muistiprosessin kautta. Muistin ja minän yhteyden kannalta Ribot'n

avaintema oli *unohtaminen*. Hän piti sitä normaalina aivotoimintana: koska muistin "varastotila" oli rajallinen, vähemmän tärkeät muistot haalistuivat, ja tällä tavoin persoonallisuus uudistui.

Ribot oli kuitenkin kiinnostunut pääasiassa unohtamisen patologisista muodoista. Hän esitti kliinisen yleiskuvan unohtamisesta niin sanotun regression lain avulla, jonka mukaan unohtaminen eteni psykologisesti ja neurologisesti äskettäisistä asioista ja toiminnoista varhain opittuihin, monimutkaisista yksinkertaisiin ja tahdonalaisista automaattisiin. Käsitys oli sukua neurologi John Hughlings Jacksonin 1800-luvun jälkipuoliskolla esittämälle teorialle aivotoimintojen hierarkkisesta järjestyksestä siten, että ylemmät aivotoiminnot perustuivat yksinkertaisemmille alemmille aistimus- ja refleksitoiminnoille, mutta myös kontrolloivat niitä (Turner 1999, 8). Unohtamisen edetessä regression lain mukaisesti minä eli persoonallisuus alkoi hajota ja fragmentoitui lopulta täysin tiedostamattomaksi. Tämä lainalaisuus päti periaatteessa kaikkiin muistinmenetyksen tyyppeihin. Ribot kuitenkin keskusteli erityisen paljon yhdestä sairaalloisen unohtamisen lajista, jossa henkilö koki ajoittaisia muistinmenetyksiä. Tämä muistin patologia ei vaikuttanut etenevän tasaisesti, vaan pikemminkin sen aiheutti jokin kokemus, jota henkilö ei kyennyt muistamaan, tietoisuudelta katketty aistimusten ja mielteiden assosiaatio. Tällainen salaisuus oli Ribot'n mielestä patogeeninen, sillä se sai ihmisen muuttumaan persoonallisuudeltaan eli minältään sairaalloiseksi. (Young 1995, 29-31; Hacking 1996a, 83-85; RS, 206-208.)

Hacking katsoo, että Ribot'n opit edustavat esimerkillisesti pintatietoa, jonka uusi muistin tieteiden *savoir* eli episteeminen tila teki mahdolliseksi. Hän korostaa, että esittämällä kokemusperäisiin todisteisiin nojaten teorian unohtamisen lainalaisuudesta, Ribot määrittä muistin tieteellisen tutkimuksen kohteeksi. Juuri unohdetut muistot muodostivat empiirisen ilmiön, jonka kautta muistia sielun sijaisena saattoi

tarkastella tieteellisesti. Muistin totuus piili siis vastakohdassaan, *unohdetussa*. (RS, 208-209.)

Kuten mainittua, muistin tieteellistymisen merkitsi katkosta aiemman muistamista- taidon perinteen suhteen. Uudenlaisessa problematiikassa oli kuitenkin kyse muutakin kuin vain siitä, että muisti alettiin käsittää empiirisen tutkimuksen kohteena. Nyt muisti inhimillisenä kykynä tai ominaisuutena jäi sisällön varjoon, kun se alettiin käsittää prosessina, jossa tietty muistisisältö eli muisto muodostuu ja paikantuu ihmisen muistamisaparaattiin. Merkittävä uutuuksia oli myös se, että kun aiemmin muisti oli viitannut mielikuviiin ja kielellisiin ilmaisuuihin, siis asioihin joista nykyään puhumme kognitiivisina, nyt muistin piiriin ja jopa olennaisimmiksi asioiksi tulivat teot ja ruumiilliset olotilat, usein hallitsemattomat, jotka olivat tunne-elämän ilmentymiä. (Young 1995, 4-7.)

Keskeisintä oli kuitenkin sen korostaminen, että ihmisen persoona rakentuu muistin varaan. Tätä ajatusta muistin tieteet eivät toki keksineet vaan perivät sen 1600- ja 1700-luvun filosofisesta psykologiasta. Esimerkiksi John Locke ajatteli, että persoonana oleminen ja säilyminen ajassa perustui tietoisuuteen *itsestä* (*self*) ja että tämän teki mahdolliseksi ihmisen kyky muistaa ja saavuttaa siten psykologinen jatkuvuus menneen kanssa. Hänen mukaansa muistiin perustui henkilökohtainen vastuu teoista, ja hän kutsuikin persoonan ydintä rikosoikeudelliseksi (*forensic*) itseksi. Samansuuntaisesti David Hume piti tietoisuutta yhtenäisestä ja pysyvästä itsestä miellelyhtymien aikaansaannoksena. Tässäkin muisti nykyhetken ja menneen yhdistäjänä oli avainasemassa. (Hacking 1996a, 80-82; Young 2000, 147-148; ks. Taylor 1989, 159-176; Douglas 1992, 214-218.)

Ribot'n opeissa ilmenee havainnollisesti se, että 1800-luvun muistin tieteet rakentuivat tämän perusajatuksen varaan. Ne myös tuovat esiin merkittävän muunnelman: kun Locken ja Humen edustama filosofinen psykologia määrittä itsen ja muis-

tin yhteenkietoutumisen tietoisuutta koskeväksi ilmiöksi, nyt muisti itseä konstituivana prosessina oli olennaisesti tiedostamaton. Lisäksi itseä – siis persoonallisuutta, persoonaa – ei enää määrittänyt kyky muistaa menneet vaan henkilön kokemuksiin ja käyttäytymiseen “muistin kautta” vaikuttava asia, jota hän ei kuitenkaan kyennyt muistamaan, toisin sanoen *unohdettu*. Siis “kun Lockelle persoonan käsitteen konstituoiti positiivinen muisti, Ribot’n aikaan muisti, joka voi kertoa meille onnettomasta sielusta, käsitettiin unohtamisen käsittein” (Hacking 1996a, 85).

Näin 1800-luvun lopulla ilmaantui affektiivisen itsen käsite, jonka Hacking esittää pohjimmiltaan olevan *traumaattinen itse*. Sen synty liittyi käänteeseen, joka irrotti itsen käsitteen vastuullisen persoonan ajatuksesta ja yhdisti sen ensisijaisesti syväpsykologiseen persoonallisuuteen. Vastavasti itsen suhteen toimimisen painopiste muuttui itsekontrollista itsen tulkintaan ja ymmärtämiseen.

Hackingin käsitystä muistin tieteiden *novumista* voi tulkita niin, että muistia koskevan problematisoinnin siirtymien kautta nämä tieteet koostivat muistista sielun korvikkeen, väylän “sisäiseen elämään”. Muistitekniikoiden perinteessä muisti viitasti puhujan kykyyn, taitoon, joka oli kahdella tavalla *ulkoajohtu*: se palveli yleisöön vaikuttamista eli retoriikkaa ja koostui ulkoisista vaikutteista, jotka mahdollistivat määrätyn ajatuksen ja puheenparren mieleen palauttamisen (Yates 1966). Sen sijaan 1800-luvun lopulla tuli mahdolliseksi ajatella, että tutkimalla psykopatologioihin liittyvää unohtamista ja unohdettua voitiin saada tietoa muistin tosiasioista ja tämän tiedon kautta tavoittaa se, mitä ihminen on “syvimmiltään”, siis hänen *sisäisyytensä* eli sielunsa. Kun muisti tällä tavoin käsitettiin epäsuorasti ja negaation kautta, se tieteellisen tutkimuksen kohteena vääjämättä kietoutui henkilökohtaiseen. Kohottaessaan muistamisen polttopisteeseen unohdetun ja pyrkiessään sitä kautta tutkimaan sielua varsinainen muis-

tin tiede otti välttämättä kohteekseen jonkun ihmisyksilön muistin, muistot ja sielunelämän.

1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun keskusteluissa persoonallisuuden jakautumisesta, dissosiaation aiheuttamista psykopatologioista ja hysteriaa unohdettu, jonka varaan tieteellinen käsitys muistista muodostui, artikuloiti pääasiassa *trauman* kautta. Hacking korostaa kahta 1800-luvun lopulla muotoutuneen trauman käsitteen piirrettä. Ensinnäkin se yhdisti unohtamisen vammaan (*lesion*) siten, että muistimenetyksen syy voidaan löytää tietystä muistiaparaatin vauriosta. Toiseksi keskustelu persoonallisuuden jakautumistapauksista ja psykodynaamiset opit toivat tuon ajan neurologian korostamien elimellisten eli keskushermoston vammojen rinnalle *psykkisen trauman*. Tämä tarkoitti kokemusta tai tunnetilaa, jonka ihmisyksilö koki pelottavana ja omaa itseä uhkaavana ja joka järkytti häntä psykkisesti jopa niin paljon, että hän tiedostamattaan unohti, “kätki” sen. Uhkaavuus saattoi liittyä tunteen aiheuttajaan tai itse tunteeseen, ja “traumalla” saatettiin viitata sekä sielunvammaan että muistoon vammasta. Tällainen trauman käsite alkoi hallita psykotieteiden keskusteluja ja aikaa myöten muuttui meillemkin tutuksi traumaattisuuden yleismerkitykseksi. Hackingin mukaan tämä oli keskeinen käänne, joka tapahtui muistin tieteellistymisen myötä. (RS, 183-197; ks. Young 1995, 13-42; Leys 2000, 3-23.)

Korostus liittyi viimeaikaisiin tutkimuksiin, jotka ovat kirjoittaneet eräänlaista psykiatrian nykyisyyden historiaa trauman problematiikan kautta. Asetelma on samankaltainen kuin Hackingillä: ne lähtevät liikkeelle “traumatisoituneiden” yksilöiden ympärillä käydyistä tieteellisistä, oikeudellisista ja poliittisista kiistoista erityisesti Yhdysvalloissa 1970-luvun lopulta alkaen, ja jäljittämällä näiden kiistojen juuria ne pyrkivät valottamaan psykiatrisen tiedon ja käytännön roolia. Juuri ajatus traumaattisen kokemuksen aiheuttamasta

sielullisesta vammasta, joka on tiedostamaton, on tutkimusten löytämä historiallinen ja temaattinen yhteys 1800-luvun lopun muistin tieteet synnyttäneen keskustelun ja nykyajan “unohdetun politiikan” välillä. (Young 1995; Leys 2000; ks. myös Micale & Lerner 2001.)

Trauma politisoitui Yhdysvalloissa huomattavimmin traumaperäistä stressihäiriötä (*Post-Traumatic Stress Disorder*, PTSD) koskevilla kiistoilla 1980-luvulla. Kiista kehkeytyi Vietnamin sodan jälkimainingeissa, sillä kyseisestä oireyhtymästä ryhdyttiin puhumaan juuri sotaveteraanien yhteydessä. Kiistassa kietoutuivat toisiinsa Vietnamin sodan veteraanien aseman tunnustaminen, heidän mahdollisuutensa saada sosiaalista tukea ja kuntoutusta sekä psykiatrian sisäiset kamppailut. PTSD:n nousu oli merkittävä siinäkin mielessä, että maallikkojen ja potilaiden eli Vietnamin veteraanien painotus vaikutti merkittäväällä tavalla mielenterveysalan sisäiseen politiikantekoon, minkä tuloksena PTSD hyväksyttiin viralliseen tautiluokitukseen. (Scott 1990; Young 1995, 107-117; Kutchins & Kirk 1997, 107-115.)

Nykyaikainen totaalinen sota ja psykkinen trauma eivät toki kohdanneet ensimmäistä kertaa psykotieteen areenalla: ensimmäinen maailmansota toi neurologien ja psykiatrien eteen sotaneuroosin (*shell shock*), samoin toisen maailmansodan aikana ja jälkeen psykiatrit keskustelivat taistelukokemusten aiheuttamista psyykkisistä häiriöistä (taistelutraumojen historiasta ks. Shephard 1999; Leys 2000, 83-119, 190-228; Leese 2002). PTSD on kuitenkin ollut edeltäjiään elinvoimaisempi. Tähän psyykkiseen häiriöön liittyvä traumaattinen kulku väkivaltaisen tapahtuman kokemisesta – joko uhrina, todistajana tai jopa tekijänä – muistoon, joka painuu unohduksiin ja kätkeytyy, oireilee yksilön hallitsemattomana käyttäytymisenä, ahdistuksena ja toistuvina painajaisina ja jonka terapeuttinen käsittely paljastaa, on yleistynyt raiskattujen naisten ja seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten koke-

musten jäsenysmalliksi. Se on myös yleisemmän katastrofipsykologisen ajatustavan taustalla. (Esim. Herman 1992; ks. Young 1995, 141-142, 288-290; Kutchins & Kirk 1997, 107-115.)

Yhdysvaltalaisessa ammatillisessa ja populaarissa keskustelussa vakiintui varsin nopeasti käsitys, että useimmat sivupersonahäiriöstä kärsivistä olivat naisia. Lisäksi sukupuolittunut psyykkisen häiriön kuva sopi hyvin yhteen seksuaalisen väkivallan perusasetelman kanssa. Tämä yhdistelmä loi taustan sille, että monipersoonaisuutta ja “paljastuneita muistoja” koskeneissa kiistoissa seksuaalisen väkivallan aiheuttama trauma jäsenyi PTSD:n antaman esimerkin mukaan. Tuon psykotieteellisen keskustelun erikoinen piirre oli se, että alunperin sotakokemusten häiriönnäyttämien, monissa tapauksissa itse raakuuksia harjoittaneiden miesten traumaattisten muistojen jäsentämistapa saattoi siirtyä ymmärrykseksi seksuaalisen väkivallan uhreiksi joutuneiden naisten traumaista.

Myös PTSD:tä koskeneet kiistanaiheet – Hackingin sanoin totuuden politiikka – siirtyivät kiistoihin sivupersonahäiriöstä ja seksuaalista hyväksikäyttöä koskeneista “paljastuneista muistoista”. Tapauksesta toiseen erimielisyys tiivistyi siihen, oliko oirehtivan henkilön trauma aito, teeskentelkö hän, vai oliko traumaattinen muisto syntynyt suggestion vaikutuksesta. Tämä johti lisäkysymyksiin: oliko terapiassa paljastunut unohdettu todella tapahtunut? Oliko henkilö todella kokenut “unohtamansa”? Mikä on muistin tai paremminkin muiston totuus?

TODENTAMINEN

Hackingin siis pitää nykyistä muistin politiikkaa olennaisesti totuuden politiikkana. Tämä käsitys voidaan ymmärtää seuraavasti: kun yllä mainitut kysymykset muutettiin poliittisen kiistelystä asiaksi, trauman salaisuuden ja unohdetun totuuden problematiikka alkoi jäsentää merkittävästi miesten ja naisten välisten suhteiden, perhe-

elämän, seksuaalisuuden, ruumiillisuuden ja henkilökohtaisen kokemuksen politisoitumista tämän päivän Pohjois-Amerikassa. Intiimin politiikan asetelmia – erityisesti traumoihin liittyviä kiistoja – kärjisti ja pulmallisti se, että ajan keskusteluissa paljolti psykoanalyysiin liittyvä kokemuksellisen totuuden idea hylättiin lähes täysin. Ajatusta, että jokin tiedostamattomaan kätkeyty muisto, patogeeninen salaisuus, saattaa olla sisäsyntyinen eli jälki tai muisto henkilön omasta halusta, toiveesta tai kuvitelmaasta mutta silti tosi, koska se vaikuttaa hänen kokemuksiinsa ja toimintaansa, ei enää pidetty erityisen uskottavana 1900-luvun viimeisten vuosikymmenten keskusteluissa. Tämä päti erityisesti lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön, seksuaaliseen väkivaltaan ja ”paljastuneisiin muistoihin” liittyviä traumoja koskevaan ymmärrykseen. Sen mukaan traumaattisen unohtamisen syy oli aina yksilön ulkopuolelta häneen kohdistunut *jonkun toisen* tekemä teko, jonka hän koki omaa itseään perustavasti uhkaavaksi. Lähtökohta oli siis se, että aidosti traumatisoitunut ihminen – useimmiten nainen – oli poikkeuksetta joutunut – yleensä lapsena – väkivaltaiseen, useimmiten seksuaaliluonteisen pahoinpitelyn tai pakottamisen uhriksi.

1980-luvulle tultaessa ulkoisista syistä aiheutunut psyykkäinen trauma ja tiedostamaton muisto eli unohdettu alkoivat tarkoittaa samaa asiaa. Merkityssiirtymä sai kärjekkäimmän ilmaisun Jeffrey Massonin tutkimuksessa, jossa hän todisteli, että Freudin luopuminen niin kutsutusta viettelyteoriasta ei ollut vain teorian korjaus vaan kliinisten havaintojen ja tietojen vääristelyyn perustuva tieteellinen petos (Masson 1985). Masson ei toki ollut ainoa, joka tuohon aikaan kamposi ”Freudia” jalustalta; itse asiassa hän teki hyökkäyksensä psykoanalyysin vastaisuuden aallonharjalta. Massonin syytös tuki näkemyksiä paljastuneista muistoista ja lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä persoonallisuuden hajoamisen syynä. Se auttoi niitä irrottautumaan teoriasta, joka näytti niin ammatillisilla areenoilla

kuin yleisessä kulttuurikeskustelussa kyseenalaiselta, ja määrittä niiden aseman Freud-sodassa (ks. Forrester 1997) ”totuuden puolelle”. Erityisen hyvin Massonin ”paljastukset” kävivät yksin sellaisten feminististen näkemysten kanssa, jotka yhtäältä korostivat lasten seksuaalisen hyväksikäytön kohdistuvan tyttöihin ja olevan sukupuolisorron ilmentymä sekä toisaalta näkivät ”Freudin” naisten seksuaalisuutta tukahduttavan kulttuurin lipunkantajana.

Tässä kontekstissa se, mitä ”traumaperäisistä” psyykkisistä ongelmista kärsiville ihmisille oli tullut – palautunut – mieleen terapiaistunnoissa, tarjosi todistuskappaleita. Näitä käytettiin julkisessa keskustelussa ja poliittisilla areenoilla sekä ennen kaikkea oikeussaleissa todistamaan sen puolesta, että psykoterapiassa paljastunut väkivallanteko oli todella tapahtunut. Tai niiden todistusvoima kiistettiin, ja niitä pidettiin esimerkkeinä siitä, että terapeutin suggestio voi saada ihmisen kuvittelemaan traumansa ja luoda muistoja. Kiista huusi erotuomariksi teoreettista ja kliinistä tietoa muistista ja muistamisesta muistin tieteiden edustajilta, siis psykiatreilta, psykoterapeuteilta ja psykologeilta. Psykotieteet eivät kuitenkaan kyenneet vastaamaan tähän huutoon eivätkä tarjoamaan yksimielistä ja -selitteistä todistusta suuntaan tai toiseen. Yksi ilmeinen selitys tälle on se, että lukuisat psykiatrit ja muut mielenterveydenhoidon ammattilaiset olivat sitoutuneet puolustamaan kantaa, että traumaperäiset häiriöt ovat todellisia psyykkisiä häiriötiloja, sekä ajamaan traumatisoituneiden ihmisten asiaa joko Vietnamin sodassa sielunsa vammauttaneiden veteraanien tai persoonallisuutensa sukupuoliväkivaltaan hajottaneiden naisten rinnalla. Samaa aikaan, kun muistinpoliittiset kiistat kärjistyivät Yhdysvalloissa, myös psykiatrian ammatillinen ja opillinen hajaannus sekä oppiskimmat olivat kärjekkäimmillään (ks. esim. Luhrmann 2001, 158-265).

Psykotieteiden kyvyttömyys tarjota tietoa, joka olisi voinut ratkaista kiistat trau-

maattisten muistojen luonteesta puoleen tai toiseen, on kiinnostavaa myös tarkasteltuna Hackingin järkeilytyylien (*styles of reasoning*) (HO, 159-199; ks. Ylikoski 2003, 23-26) käsitteen valossa. Tästä näkökulmasta avautuu tutkittavaksi, millä tavoin psykiatrinen tieto on objektiivista ja mihin tuo objektiivisuus perustuu. Keskeinen kysymys koskee John Forresterin (1996) *tapausjärkeilyksi* (*reasoning in cases*) kutsuman tyylin asemaa psykiatriatieteessä. Historiallisesti tapauskertomukset ovat olleet psykiatrian ytimessä ajatteluvälineinä sekä tutkimuksen ja empiirisen todistusaineiston esittämisen muotona, ja muun muassa Freudin teorian psyyken toiminnan ja persoonallisuuden kehityksen dynamiikasta sekä Emil Kraepelinin mielisairauksien luokittelujärjestelmä perustuivat tapauskertomuksiin. Moderni psykiatria ei toki keksinyt tapauskertomuksia, vaan ne olivat olleet yksi perinteinen lääketieteellisen tiedon keräämisen ja organisoimisen muoto aina Hippokrateen päivistä alkaen. Myös länsimaisen oikeusajattelun piirissä ja erityisesti anglosaksisessa *common law* -perinteessä oikeustapausten vertailu on ollut keskeinen argumentoinnin ja päättelyn muoto. (Forrester 1996, 9-11, 13-16.)

1980- ja 90-luvun traumaattisen muiston totuutta koskeneissa kiistoissa ilmeni, että psykiatrinen tapausjärkeily oli joutunut vaikeuksiin. "Paljastuneita muistoja" koskevilla oikeusjutuilla törmäsi kaksi tapaa käsittää ja todentaa tapauskohtainen totuus. Juridinen järkeily pyrkii saavuttamaan langettavan totuuden kussakin tapauksessa selvittämällä, onko trauman aiheuttanut *teko* todella tapahtunut ja onko syytetty "vakain tarkoituksin" tehnyt sen. Psykoterapeuttinen tapausjärkeily suuntautuu toisin eikä noudata juridisia totuus-kriteerejä, koska se tavoittelee hoitavaa, persoonallisuutta eheyttävää totuutta siitä, mitä ja miksi hoidettava potilas oli *kokenut* traumaattiseksi. Psykkisen häiriötilan diagnoosi perustuu tämän selvittämiseen, ja samalla ymmärrys omasta traumaattisuudesta voi auttaa potilasta toipumaan.

Juridisen ja psykoterapeuttisen tapauskohtaisen totuuden yhteismitattomuutta merkittävämmiin psykiatrisen tapausjärkeilyn uskottavuutta nakersi yhdysvaltalaisessa psykiatriassa 1970-luvulla kiihtynyt taistelu, jossa aiempaa vahvemmin lääketieteeseen sitoutunut psykiatria syöksi psykoanalyttis pohjaisen psykiatrian valtaistuiltua. Psykkisiä häiriötiloja koskevan tiedon ja niiden hoidon "tieteellistämisen" etulinjassa olivat neuropsykiatria ja psykofarmakologia, joiden piirissä järkeily perustui kokeelliseen laboratoriotyyliin, sekä ennen kaikkea niin kutsuttu uskraepelinilainen psykiatria, joka pyrki palauttamaan kokonaisvaltaiset tautiluokitukset psykiatrian perustaksi ja perusti tieteellisen objektiivisuuden luokittelun ja epidemiologistilastollisen järkeilyn varaan. (Kirk & Kutchins 1992; Wilson, 1993; Young 1995, 94-104; Luhrmann 2001, 158-265) Erityisesti jälkimmäinen suuntaus hyljeksi tapauskertomuksiin perustuvaa empiiristä todistelua ja päättelyä, ja niinpä tapaus sekä psykopatologian että hoidon kulun esimerkkinä tai prototyypinä jäi varjoon psykiatrisessa ajattelussa.

Tarkastellessaan sivupersonahäiriön ilmaantumista ja kiistoja traumaattisista muistoista Hacking kommentoi myös psykiatrian uutta suuntaa, vaikkakaan hän ei nosta tätä teemaa erityisesti esille. Samaan tapaan kuin traumaperäinen stressihäiriö (PTSD) myös sivupersonahäiriö (MPD) otettiin mukaan DSM-III -tautiluokitukseen uutena oireyhtymänä vuonna 1980. Molemmat ovat olleet hyvin kiistanalaisia, ja niiden määritelmää on jatkuvasti muutettu (RS, 10-12, 16-18; Young 1995, 114-115, 288-289). Traumaperäiset mielenterveyshäiriöt ilmentävät nykypsykiatrian ratkaisemattoman tuntuista pulmia, jotka kumpuavat siitä, että psykiatrian tieteellisyyden vaatimus korostaa liian jäykästi objektiivisuutta. Tieto-opillinen ihanne on väestölliseen aineistoon ja tilastolliseen päättelyyn perustuva objektiivisuus, joka sysää syrjään kliinisen kokemuksen. Psykiatrian ontologian näkökulmasta puolestaan tarkasti rajattu oire-

yhtymä on psykiatrian pääkohde ja persoonallisuus toissijainen. Traumaperäisten häiriöiden analyysi (Hacking 1995a; Young 1995) kuitenkin tuo hyvin esiin sen, että nykypsykiatria toimii näiden kriteerien mukaan perin näennäisesti ja että sen piirissä tapahtuva tieteellinen keskustelu lepää usein *ad hoc*-selitysten, kehäpäätelmien ja heterogeenisen empiirisen aineiston varassa. Hacking arvioi tätä tilaa aika lailla nenänvartaan pitkin katsellen ja riepottelee MPD:tä koskevia etiologisia selitysmalleja ja teorioita sekä traumaattisuuden objektiiviseen todentamiseen kehiteltyjä mittareita, jotka ovat tuttuja muun muassa masennus-, ahdistus- ja paniikkihäiriöiden diagnostiikasta.

MUISTELUN ETIIKKA

Hacking on ilmeisen tyytymätön totuuden tilaan tässä tieteellisessä ympäristössä, mutta hänen huolensa ei ole totutun tieteenfilosofinen. Mikä Hackingiä sitten pohdituttaa? Sen selvittämiseksi on kiinnitettävä huomiota toiseen Hackingin MPD:tä ja unohdetun politiikkaa koskevan tarkastelun esiin tuomaan tendenssiin, jota voi pitää uuden psykiatrian voittokulun seuralaisena. Psykiatria kohdistuneet tieteellisyiden vaatimukset edellyttivät sitä, että psykiatristen väitteiden oli perustuttava yleisesti hyväksytyyn tautiluokitukseen sekä tilastolliseen aineistoon ja analyysiin. Kun näistä tuli objektiivisuuden edellytyksiä, subjektiivinen eli omakohtaisen kokemuksen totuus – niin terapeuttavan kuin terapeutin – koki arvonalennuksen nimenomaan tieteellisissä asiayhteyksissä. Näin ei toki tapahtunut psykoterapian eikä mielensterveystyön käytännöissä, vaan niihin uuden objektiivisuuden läpimurto vaikutti hieman toisella tavalla. PTSD:n ja MPD:n muotoutuminen tuo esiin hyvin sen, että uusi psykiatria suuntasi keskustelua korostamaan ulkoisen tapahtuman (“syyn”) ja sisäisen kokemuksen (“reaktion”) ehdotonta erottelua. Tämä johti traumaa koskevan ymmärryksen osalta siihen, että vahin-

goittajan ja uhrin positiot eroteltiin toisistaan hyvin jyrkästi ja jäykästi. Samalla tuli mahdolliseksi ajatella, että väkivallan tekijän ja uhrin trauma eli kokemus ja oireilu ovat samankaltaisia. (Leys 2000, 79-82, 229-298.) Subjektiiviselta kokemukselta alettiin edellyttää ulkoista viittauskohtaa, mutta samalla se sai helposti tapahtuman todenmukaisen kuvauksen aseman. Näiden käsitysten varaan rakentui uudellinen todellisuusperiaate, joka salli subjektiivisen kokemuksen itsenäistyä ja jopa tulla itseriittoiseksi psykoterapeuttisessa kontekstissa. Kehitystä auttoi psykoterapian 1960-luvulla voimistunut opillinen ja tekninen eklektisimi sekä psykiatrian sisäiset kiistat (ks. Hale 1995, 300-344).

Psykiatrian tieteellisyyden julistamisesta huolimatta sen kohde ja objektiivisuus ovat siis jääneet täsmentymättömiksi, ja samanaikaisesti terapeuttiset totuudet itsestä ovat villiintyneet. Näiden kahden kehityskulun paineessa on käynyt erityisen ilmeiseksi, että psykiatria on kyvytön esittämään mitään yleispätevää asioista, jotka ovat oleellisesti omakohtaisia, kuten trauma, uhkaavan muiston torjunta tai unohtaminen, torjutun mieleen palaaminen. Näin psykiatria on epäsuorasti kiihdyttänyt kiistoja muistojen totuudesta. Hacking on huolissaan juuri tästä tilanteesta. Voi myös kenties sanoa, että tuo huoli kohdistuu ihmistieteellisen totuuden voimattomuuteen sekä siihen, että totuudellisuus menettää integriteettinsä. Hän ei kuitenkaan astu mestariajattelijan paikalle eikä ryhdy puolustamaan totuutta ja tiedettä tieto-opillisin tai tieteenfilosofisin keinoin, vaan kääntyy kohti etiikkaa (Osborne 1995, 115-117).

Hackingin ratkaisu muiston totuuden ongelmaan on radikaali. Hänen mukaansa sekä “paljastuneiden muistojen” että “valheellisten muistojen” asianajajat hairahtuvat pitäessään mennyttä määrättyinä (*determinate*). Heidän erehdyksensä on ajatella, että tietynlainen teko (esim. seksuaalinen väkivallanteko) joko on tai ei ole tapahtunut menneisyydessä, että sen merkitys on yksiselitteinen ja että se joko on tai ei ole

aiheuttanut uhrille sielullisen vamman. Hackingin mukaan asia on toisin: mennyt voi olla "jossain määrin" (RS, 243) epämääräinen ja määrätymätön (*indeterminate*). Hän tukeutuu Elizabeth Anscomben (1958) määritelmään, jonka mukaan ihmisen intentionaalinen toiminta on kuvauksenalaista (*under description*) ja ajattelee silmuk Kavanaugh-käsitteeksi kutsumansa tekojen ja kuvausten yhteyden (ks. edellä s. 90) pätevän myös menneisiin tekoihin: uusien kuvausten ja kategorioiden synty voi paitsi antaa menneille teoille uuden merkityksen myös saada ne vaikuttamaan uudella tavalla teon subjektien käsityksiin itsestään, heidän ihmissuhteisiinsa ja ennen kaikkea heidän kokemuksiinsa. Hackingin ajatusta havainnollistaa Allan Youngin (1995, 135-141) analyysi siitä, miten Vietnam-veteraanien PTSD-tarinoissa trauman aika kulki ikään kuin kahteen suuntaan luoden traumaattisen muiston: yhtäältä sotakokemuksista nykyhetkessä koettuihin oireisiin ja ahdistaviin muistoihin, toisaalta siten, että nykyiset trauman oireet, unet ja ahdistus antoivat uuden merkityksen sotakokemuksille.³

Hacking yhdistää ajatuksen menneen määrätymättömyydestä intiimeihin totuuksiin, siis omakohtaisiin kokemuksiin ja elämäkertaan. Hän rajaa kollektiivisen kokemuksen ja historiallisen totuuden pohdintojensa ulkopuolelle. Näin ollen hän ei liitä muistin ja trauman suhteen tarkastelua keskusteluun, jossa natsien tuhoamisleirit ja holokausti on esitetty kollektiivisen trauman kaltaisena nykypäivän länsimaista historiallista kokemusta määrittävänä tapahtumana ja jossa on adornolaisittain esitetty totuudellisen, objektiivisen historiankirjoituksen tulleen mahdottomaksi ja historian mykistyneen Auschwitzin jälkeen (ko. keskustelusta ks. Barham 1995; Leys 2000, 266-297). Leiri ei ole Hackingin eettisen kääntein astinlauta.

Hacking muotoilee ajatuksensa menneen määrätymättömyydestä kirjottamalla, että "varovaisena filosofina sanoisin, että retroaktiiviset kuvaukset eivät ole eh-

dottoman oikeita eivätkä ehdottoman väärää" (RS, 243). Tällä tavoin hän ilmaisee filosofisesti sen, että kunnioittaa traumatisoituneiden ihmisten kokemusten todellisuutta ja heidän kertomustensa todentehtävyyttä. Hän myös varoo visusti edes vihjaamasta epäilyihin, että nuo kokemukset ja kertomukset olisivat yleisesti ottaen kuvittelua tai teeskentelyn tuotetta. Kuitenkin hän on huolissaan siitä, että henkilökohtaista elämää, menneisyyttä ja ihmissuhteita koskevien subjektiivisten totuuksien villiintyminen ja menneitä tekoja koskevan totuuden epävakaisuus voivat aiheuttaa eräänlaista muistojen hyväksikäyttöä. Niitä voi käyttää syytöksien, vihan ja epäluulon lietsunnan polttoaineena sen sijaan, että paljastukset palvelisivat totuuden etsintää ja henkilökohtaista vapautumista traumaattisista ja ahdistavista kokemuksista.

Hacking etsii tämän kehityssuunnan vastapainoa epäpoliittisesti, eikä arvioi syvemmin nykyistä unohdetun politiikkaa sen paremmin kuin hahmota toisenlaisen muistin ja intiimin politiikan mahdollisuutta. Etsiessään kriteerejä toimia traumaattisten muistojen paljastusten suhteen sekä arvioida menneitä tekoja totuudenmukaisesti Hacking alkaa argumentoida normaatiivisesti ja esittää, että nuo kriteerit ovat eettisiä. Hän myöntää, että psykoterapiaistunnoissa tai oma apu -ryhmissä unohduksen ja torjunnan alta paljastuneiden muistojen totuus on merkityksellinen, koska sen avulla ihminen voi korjata ja rakentaa uudelleen säröille lyödyn minuutensa. Ne ovat merkityksellisiä laajemminkin, koska ne ovat tehneet seksuaalisesta väkivaltaasta ja lasten pahoinpitelystä julkisesti puhuttavia asioita sekä avanneet lukuisille ihmisille mahdollisuuden puhua traumaistetaan ja vapautua niiden aiheuttamasta tuskasta ja häpeästä. Totuuden parantava voima ei kuitenkaan riitä Hackingille, vaan hän pyrkii ulottamaan "totuuden etiikkansa" terapian ja itsen löytämisen tuolle puolen. Hacking päättää unohdetun tiedettä ja politiikkaa koskevan tutkimuksensa kirjoittaen, että

[...] sydämessään [filosofit] epäilevät, että sivupersonaisuusterapian tulos on eräänlainen väärä tietoisuus. Tämä on syvästi moraalinen arvostelma. Se perustuu käsitukseen, että väärä tietoisuus on vastoin itsensä tuntevan henkilön kasvua ja täysi-ikäistymistä. Se on vastoin sitä, mitä filosofit kutsuvat vapaudeksi. Se on vastoin parhaita näkemyksiä siitä, mitä on olla ihminen. (RS, 267.)

Näin päätellessään Hacking istuu Immanuel Kantin hartioille ja tukeutuu näkemykseensä, että Foucault'n etiikkaa, itsesuhdetta ja vapautta koskevien kirjoitusten pohjavire tulee Kantin moraalifilosofiasta (HO, 115-120). Unohdetun politiikkaan sovellettuna Hackingin näkemys merkitsee sitä, että intiimeille totuuksille asettuu kantilainen mittapuuh: totuuden itsestä on autettava ihmistä tulemaan autonomiseksi ja kykeneväksi määräämään omista asioistaan. Viimeksi mainittu puolestaan edellyttää yksilöltä täysi-ikäisyyttä (*Mündigkeit*) eli oman eettisen arvostelunkyvyn kehittämistä. Koska vain täysi-ikäinen ihminen voi olla vapaa, totuus itsestä voi olla vapauttava vain, jos se tekee yksilön tietoiseksi siitä, että hänen olemisensa ja tekonsa ovat eettisiä. Totuus itsestä siis vapauttaa, jos se luo tietoisuuden moraalista velvollisuudesta. Näiden kriteerien johdonmukainen seuraus on se, että vain mainitulla edellytyksellä – siis henkilökohtaista eettistä va-

pautta palvelevana – unohdetun muistaminen ja menneen arvioiminen uusin käsittein ei ole hajottavaa eikä hyväksikäyttöä.

Hackingin kantilaisella käänteellä on se huomattava seuraus, että tietoa, faktoja, ei enää tarvitse pitää henkilökohtaisen vapauden ehtona, vaan päinvastoin pyrkimys tulla moraalisesti täysi-ikäiseksi asettaa itseä koskevan totuuden etsinnän ehdot. Kuitenkaan Hackingin eettinen käänne ei lähennä *totuutta itsestä* kohti Foucault'n oman elämän politiikan teemaa. Hän jättää rauhaan kysymykset siitä, millaisia valtasuhteita ja elämänhallinnan käytäntöjä henkilökohtaisia traumoja paljastava ja purkava muistelutyö edellyttää ja edistää tai minkälaisia "elämänpoliittisia" vaatimuksia ja vastarintaa se voisi sisältää. Korostamalla, että traumaattisten muistojen totuus on eettinen kysymys, Hacking etäännyttää tätä ongelmoitinta muistin politiikasta ja myös lähestymistavasta, jossa psykoterapiat käsitetään eettisiksi käytännöiksi. Sulkeistaessaan poliittisen ulottuvuuden Hackingin ratkaisu implikoi sitä, että totuudella itsestä on kantilaisen imperatiivin luonne. Toisin sanoen omaa itseä koskevan totuuden tavoittelun eettinen olemus ei olisi persoonallisuuden eheyttäminen, emotionaalinen helpotus tai mielenrauha eikä henkilökohtaisen kääntäminen poliittiseksi vaan erääläinen velvoittavuus, kenties totuudessa pysymisen velvoite.

v i i t t e e t

1. Hackingin lähtökohta on tuttu yli sadan vuoden takaa. 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa saksalaisoppineet ottivat yhteen nk. metodikiistassa, jossa erityisesti uuskantilaiset Heinrich Rickert ja Wilhelm Dilthey taistelivat sen näkemyksen puolesta, että hengentieteiden metodi ja luonne ovat perustavasti erilaisia kuin luonnontieteiden. Yksinkertaisesti sanottuna kyse oli merkityslähtöisen (*Sinn*) ja kausaalisen selitystavan erosta. Tähän erotteluun perustui tunnetusti myös Max Weberin metodologia.

(Esim. Hietaniemi 1998, 11-15.) Hackingin näkemyksiä voi kuitenkin pitää siinä mielessä erilaisina kuin edeltäjiensä, että hänelle tieteiden ero on objektien ja objektiivisuuden konstituutiossa eikä suhteessa "arvosuhteeseen" eli kulttuurisidonnaisuuteen. Hackingin dynaamisen nominalismin kanta, järjestytylin käsite sekä ajatus tieteen itseautentisoinnista (HO, 191-193; ks. Ylikoski 2003, 25-27) kuitenkin kenties sisältävät edellä mainittuja näkemyksiä radikaalimman teesin tieteen epäyhätenäisyydestä,

eräänlaisen ajatuksen jokaisen vakiintuneen tiede-enklaavin itsერიითოისუდესტა – ainakin ihmistieteissä: “[...] dynaamisella nominalismilla [...] ei juurikaan ole mahdollisuuksia olla yleinen filosofinen teoria. [...] En näe syytä olettaa, että voisimme koskaan kertoa kahta täysin samanlaista tarinaa kahdesta erilaisesta ihmisen koostamisen instanssista.” (HO, 114; ks. myös Hacking 1996b.)

2. Suomessa virallisesti käytössä oleva WHO:n tautiluokitus ICD-10 ei tunne sivupersoonahäiriötä, vaan kyseiset oireet ja häiriötilat diagnosoidaan psyykkisen dissosiaation käsittein. Diagnoosi otettiin mukaan American psykiatriyhdistyksen DSM-III:een vuonna 1980, jolloin *Multiple Personality Disorder* määriteltiin seuraavasti:

“A) Yksilössä on kaksi tai useampia selvästi toisistaan erottuvia persoonallisuuksia, joista yksi on aina hallitseva tietyssä ajanjaksona. B) Tietynä ajanjaksona hallitseva persoonallisuus määrää yksilön käyttäytymistä. C) Jokainen persoonallisuus on monimutkainen ja integroitunut itselleen tyypilliseen käyttäytymismalliin ja sosiaalisiin suhteisiin.” (DSM-III, 259.)

Luokituksen häilyvyydestä kertoo se, että DSM-IV -käsikirjassa (1994) oireyhtymän nimi ja diagnoosikriteerit olivat muuttuneet huomattavasti. *Dissociative Identity Disorder* määriteltiin seuraavasti:

“A) Kahden tai useamman toisistaan erottuvan identiteetin tai persoonallisuudentilan läsnäolo (kaikilla näillä on suhteellisen pysyvä oma ympäristön ja itsen havaitsemis-, ajattelu- ja liittymismalli).

B) Vähintään kaksi näistä identiteeteistä tai persoonallisuudentilosta ohjaa vaihtelevasti henkilön käyttäytymistä.

C) Henkilökohtaisia asioita koskeva muistamiskyvyttömyys, jonka laajuus ylittää tavalisen unohtelun.

D) Häiriötillä ei ole huumaavien aineiden eikä muun sairaudentilan aiheuttama.” (DSM-IV-TR, 259.)

3. Hackingin näkemys menneen määräämättömyydestä (*indeterminacy in the past*) on herättänyt paljon huomiota ja vastaväitteitä. Yksi kiinnostavimmista debateista käytiin *History of the Human Sciences* -lehdessä. Kiistely koski paljolti intentionaalisen toiminnan teoriaa. Brittisosiologi Wes Sharrock ja tshekkiläis-brittiläinen psykologi Ivan Leudar (2002) kritisoivat Hackingin näke-

mystä “käsitteellisen muutoksen ja menneen toiminnan määrääntymisen suhteesta”. Heidän mukaansa Hacking tulkitsee epätarkasti Anscomben toimintateoriaa, koska hän ei pidä kyllin selvästi erillään teon intentiota ja kuvausta. Niinpä Hacking päätyy väittämään, että teko moninkertaistuu sitä koskevien kuvausten lisääntyessä, kun Anscombe ajatteli teon ja siihen liittyvän intention pysyvän samana riippumatta teon kuvausten määrästä. Lisäksi Sharrock ja Leudar katsovat Hackingin sekoittavan käsitteellisesti teon kuvauksen ja uudelleen kuvauksen, mikä juuri johtaa epätasmalliseen puheeseen menneen epämääräisyydestä ja määräämättömyydestä. Tämä ei vakuuta Sharrockia ja Leudaria.

Hackingin puolesta puhuu yhdysvaltalaisfilosofi Paul Roth (2002), joka korostaa Hackingin näkemysten hengenheimolaisuutta Nelson Goodmanin (1978) *worldmaking*-ajatuksen kanssa, sekä brittisosiologi Steve Fuller. Hän katsoo Hackingin ajatusten liittoutuvan hänen oman “pankonstruktioimisensa” kanssa, jonka mukaan “kuka tahansa, joka puhuu tietyllä hetkellä määrittää (*determine*) [sillä hetkellä] asiat ja ominaisuudet, jotka ovat aina olleet olemassa ja voivat olla olemassa inhimillisessä maailmassa” (Fuller 2002, 121).

Hacking vastasi kritikoilleen ja asianajajilleen omien sanojensa mukaan tapojensa vastaisesti (Hacking 2003, 117). Hän sanoutui irti Fullerin näkemyksistä ja myös totesi, ettei hänen kysymyksenasettelunsa *Rewriting the soul* -teoksessa ole sillä tavoin yleisen filosofinen kuin Sharrock, Leudar ja Fuller tulkitsevat. Kyse on konkreettisesta historiallisesta problematiikasta sellaisena kuin se artikuloiutuu hänen käyttämässään esimerkeissä. Sharrockille ja Leudarille Hacking vastasi, että hän *ei* ajattele menneiden *tekojen* voivan muuttua sen myötä, mitä tapahtui tai miten niitä kuvataan myöhemmin. Sen sijaan meidän *kokemuksemme* menneistä teoista ja tapahtumista voivat muuttua, ja juuri tähän epämääräisyys, määräämättömyys liittyy: kokemukseen, vieläpä henkilökohtaiseen kokemukseen. Niinpä ei liene harhaanjohtavaa sanoa, että Hackingin kysymykset muistista, muistoista ja menneestä koskevat menneiden tekojen, niitä koskevien kuvausten ja kokemusten vuoro-vaikutusta, jossa ihmiset varsinaisesti koos-

tuvat. Tämä kokemuksen korostaminen – “henkilökohtaisen kokemuksen määräämätömyys; siitä on luvuissa 17 ja 18 enimmäkseen kysymys” (Hacking 2003, 121) – osoittaa, kuinka lähelle Foucault’n tematiikkaa Hacking tässä tutkimuksessa tulee: *Rewriting the soulia* on helppo pitää historiallisesti erityislaatuisen kokemuksen ehtojen (Foucault 1998, 118) analyysinä.

Lopuksi Hacking selvittää sitä, mitä hän tarkoittaa *indeterminacy*-käsitellä tarkentamalla yhtä kirjan esimerkkiä retroaktiivisesta uudelleen kuvauksesta (RS, 241). 1990-luvun puolivälissä Ison-Britannian parlamentissa käsiteltiin aloitetta armahtaa jälkikäteen 307 brittiläistä ja kanadalaista sotilasta, jotka oli teloitettu vuonna 1917 rintamakarkuruuden vuoksi. Aloitetta perusteltiin sillä, että nuo sotilaat kärsivät traumaperäisestä stressihäiriöstä ja siksi pakenivat rintamalta. Hacking katsoo, että on loogisesti väärin sanoa noiden sotilaiden kärsineen

PTSD:sta, koska tuota häiriötilaa ei tuolloin ollut olemassa. Toisaalta hän pitää vääränä myös Allen Youngin (1995) tutkimukseen nojaavaa näkemystä, että he eivät olleet sairastuneet PTSD:hen. Hackingin kanta on, että tuota mennyttä episodtia koskevat arviot ovat vääjäämättä epämääräisiä ja määräytyttämiä: teot kyllä tapahtuivat – miehet karkasivat ja heidät ammuttiin – mutta sitä, että karkuruuden syy oli traumaattisen kokemuksen aiheuttama psyykinen häiriö, ei voitu määrittää 1917. Siksi puhuminen PTSD:stä tässä yhteydessä on retroaktiivista ja epämääräistä. Hacking on toki tietoinen siitä, että hänen (tai Allenin) näkemys häviää nykypsykiatrisille näkemyksille, ja PTSD vakiintuu totuudeksi noista tapahtumista. Vaan kenties Hacking haluaa tällä keskustelulla vihjata, että psykiatrinen totuus merkitsee niin historiallisen kokemuksen kuin kokemuksen historiallisuuden sulkeumaa.

KIRJALLISUUS

- Anscombe, Gertrude Elizabeth M. (1958) *Intention*. Oxford: Blackwell.
- Barham, Peter (1995) “Making trauma historical”. *History of the Human Sciences* 8:4, 107-113.
- Danziger, Kurt (1990) *Constructing the subject. Historical origins of psychological research*. Cambridge et al.: Cambridge University Press.
- Davidson, Arnold (2001) *The emergence of sexuality. Historical epistemology and the formation of concepts*. Cambridge, MA & London: Harvard University Press.
- Diagnostic and statistical manual of mental disorders*. Third edition. Washington, DC: American Psychiatric Association, 1980 [DSM-III].
- Diagnostic and statistical manual of mental disorders*. Fourth edition, Text revision. Washington, DC: American Psychiatric Association, 2000 [DSM-IV-TR].
- Douglas, Mary (1992) “Thought-style exemplified. The idea of the self.” Teoksessa *Risk and blame. Essays in cultural theory*. London & New York: Routledge.
- Ellenberger, Henri (1970) *The discovery of the unconscious. The history and evolution of dynamic psychiatry*. New York: Basic Books.
- Forrester, John (1996) “If *p*, then what? Thinking in cases”. *History of the Human Sciences* 9:3, 1-26.
- (1997) *Dispatches from the Freud wars. Psychoanalysis and its passions*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Foucault, Michel (1980) “The confession of the flesh”. Teoksessa *Power/Knowledge. Selected interviews and other writings 1972–1977*. New York: Pantheon.
- (1993) “About the beginnings of the hermeneutics of the self”. *Political Theory* 21, 198-227.
- (1995) “Kant ja moderni filosofia nykyisyyden ontologiana”. Teoksessa Juha Koivisto, Markku Mäki ja Timo Uusitupa (toim.) *Mitä on valistus?* Tampere: Vastapaino.
- (1997a) “Technologies of the self”. Teoksessa *Ethics. Essential Works of Michel Foucault 1*. London: Allen Lane.
- (1997b) “What is Enlightenment?” Teoksessa *Ethics. Essential Works of Michel Foucault 1*. London: Allen Lane.
- (1998) *Seksuaalisuuden historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- (2000) “The political technology of individuals”. Teoksessa *Power. Essential*

- Works of Michel Foucault 3*. New York: The New Press.
- Gil, David C. (1975) "Unraveling Child Abuse". *American Journal of Orthopsychiatry* 45, 346-356.
- Fuller, Steve (2002) "Making up the past: a response to Sharrock and Leudar". *History of the Human Sciences* 15:4, 115-123.
- Hacking, Ian (1990) *The Taming of Chance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (1992) "Multiple personality disorder and its hosts". *History of the Human Sciences* 5:2, 3-31.
- (1994) "Memoro-politics, trauma and the soul". *History of the Human Sciences* 7:2, 29-52.
- (1995a) *Rewriting the Soul. Multiple Personality and the Sciences of Memory*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- (1995b) "The looping effect of human kinds". Teoksessa Dan Sperber, David Premack & Ann James Prenack (eds.) *Causal cognition. A multidisciplinary debate*. Oxford: Clarendon.
- (1996a) "Memory sciences, memory politics". Teoksessa Paul Antze & Michael Lambek (eds.) *Tense past. Cultural essays in trauma and memory*. New York & London: Routledge.
- (1996b) "The disunities of the sciences". Teoksessa Peter Galison & David J. Stump (eds.) *The disunity of science. Boundaries, contexts and power*. Stanford: Stanford University Press.
- (1997) "Lasten seksuaalisen hyväksikäytön muodostaminen ja muovaaminen". Teoksessa Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen (toim.) *Biovallan kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus.
- (2002a) *Historical Ontology*. Cambridge, Ma. & London: Harvard University Press.
- (2002b) "Inaugural lecture: Chair of Philosophy and History of Scientific Concepts at the Collège de France, 16 January 2001". *Economy and Society* 31, 1-14.
- (2003) "Indeterminacy in the past: On the recent discussion of chapter 17 of *Rewriting the soul*". *History of the Human Sciences* 16:2, 117-124.
- Hale, Nathan (1995) *The rise and fall of psychoanalysis in the United States. Freud and the Americans, 1917-1985*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Helén, Ilpo (1997) *Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsehuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Gaudeamus.
- Helén, Ilpo (1998) "Elämä seksuaalisuudessa". Jälkisanat teoksessa Michel Foucault: *Seksuaalisuuden historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Herman, Judith (1992) *Trauma and recovery*. New York: Basic Books.
- Hietaniemi, Tapani (1998) *Max Weber ja Euroopan erityistie. Vertailevia sivilisaatiohistoriallisia tutkielmia*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Jauho, Mikko (2003) "Normaalin genealogiaa". *Tiede & edistys* 28, 44-61.
- Kant, Immanuel (1995) "Vastaus kysymykseen: Mitä on valistus?" Teoksessa Juha Koivisto, Markku Mäki ja Timo Uusitupa (toim.) *Mitä on valistus?* Tampere: Vastapaino.
- Kirk, Stuart & Kutchins, Herb (1992) *The selling of DSM. The rhetoric of science in psychiatry*. New York: de Gruyter.
- Kutchins, Herb & Kirk, Stuart (1997) *Making us crazy. DSM: the psychiatric bible and the creation of mental disorders*. New York et al.: Free Press.
- Leese, Peter (2002) *Shell shock. Traumatic neurosis and the British soldiers of the First World War*. New York: Palgrave.
- Lehtonen, Turo-Kimmo (2003) "Historiallisesta ontologiasta". *Tiede & edistys* 28, 1-11.
- Leys, Ruth (2000) *Trauma. A genealogy*. Chicago & London: Chicago University Press.
- Luhmann, Tanya (2001) *Of two minds. The growing disorder in American psychiatry*. New York: Alfred A. Knopf.
- Masson, Jeffrey (1985) *Freud ja totuus. Taistelu viettehteoriasta*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Micale, Mark & Lerner, Paul (eds.) *Traumatic pasts. History, psychiatry and trauma in the modern age, 1870-1930*. Cambridge et al.: Cambridge University Press.
- Osborne, Thomas (1995) "The ethics of indeterminacy". *History of the Human Sciences* 8:4, 113-117.
- Rose, Nikolas (1985) *The psychological complex. Psychology, politics and society in England, 1869-1939*. London: Routledge & Kegan Paul.
- (1990) *Governing the soul. The shaping of the private self*. London & New York: Routledge.
- (1996) *Inventing our selves. Psychology, power, and personhood*. Cambridge & New York: Cambridge University Press.
- Roth, Paul (2002) "Ways of pastmaking". *History*

-
- of the Human Sciences* 15:4, 125-143.
- Sharrock, Wes & Leudar, Ivan (2002) "Indeterminacy in the past?" *History of the Human Sciences* 15:3, 95-115.
- Shephard, Ben (1999) "Shell-shock". Teoksessa Hugh Freeman (ed.) *A century of psychiatry*. London: Mosby.
- Scott, Wilbur (1990) "PTSD in DSM-III: A case in the politics of diagnosis and disease". *Social Problems* 37, 294-310.
- Taylor, Charles (1989) *Sources of the self. The making of the modern identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Turner, Trevor (1999) "The early 1900s and before...". Teoksessa Hugh Freeman (ed.) *A century of psychiatry*. London: Mosby.
- Wilson, Mitchell (1993) "DSM-III and the transformation of American psychiatry: A history". *American Journal of Psychiatry* 150, 399-410.
- Yates, Frances (1966) *The art of memory*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Ylikoski, Petri (2003) "Ian Hacking ja ilmiöiden synty". *Tiede & edistys* 28, 12-30.
- Young, Allan (1995) *The harmony of illusions. Inventing post-traumatic stress disorder*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Young, Allan (2000) "History, hystery and psychiatric styles of reasoning". Teoksessa Margaret Lock, Allan Young and Alberto Cambrósio (eds.), *Living and working with new medical technologies*. Cambridge et al.: Cambridge University Press.